

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-2-66-119>

УДК 316.4(477)

Грабовська І.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПОСТКОЛОНІАЛІЗМ ЯК КОНФЛІКТОГЕННИЙ ФАКТОР У КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Анотація. Аналізується специфіка перехідного (постколоніального) періоду в історії новітньої української незалежності (1991 р. – тепер. час) у аспекті його конфліктогенності. Дається характеристика основних рис українського постколоніалізму. Акцентується увага на тому, що суперечності постколоніального періоду в Україні часто набувають найвищого ступеню напруги, переростаючи у різноманітні типи конфліктів: від сімейних до політичних. Уперше пропонується розглядати постколоніалізм в новітній Україні як конфліктогенний фактор українського буття та серйозний історичний виклик для українства. Робиться висновок щодо необхідності цілеспрямованої роботи по якнайшвидшому подоланню доби постколоніалізму в сучасній Україні.

Ключові слова: Україна, постколоніалізм, перехідний період, конфлікти, конфліктизація, фактор, історичні виклики.

Grabovska Iryna

National Taras Shevchenko University

POSTCOLONIALISM AS A CONFLICTOGENIC FACTOR IN THE CULTURAL-HISTORICAL SPACE OF MODERN UKRAINE

Summary. The article analyzes the peculiarities of the transitional (postcolonial) period in the history of modern Ukrainian independence (1991 – present time) in the aspect of its conflict-related nature. The author describes the main features of Ukrainian post-colonialism and emphasizes the fact that the contradictions of the postcolonial period in Ukraine often acquire the highest degree of tension, evolving into various types of conflicts: from family to politics. The attention is focused on the need for the serious socially targeted work of the society to overcome the transition period as quickly as possible in the life of the country. The postcolonial epoch is considered as the main historical challenge for modern Ukrainians. The change of the basic identities of Ukrainian citizens, the reorientation of the mass consciousness towards Europe essentially changes the essence of the transformational processes taking place in the Ukrainian society of the era of the newest independent, creating the real basis for the formation of the Ukrainian nation in the modern European modern nation. It is necessary to develop a strategy for liberation from the colonial dependence of Ukraine. The article analyzes the main ideas and concepts of Ukrainian scientists regarding the postcolonial era in Ukraine (1991 – present). The main ideas used by the author of this article are highlighted. The article concludes about the age of postcolonialism as a conflict-factor in modern Ukraine. Overcoming the legacy of colonialism in Ukraine today can be viewed as a founded historical challenge and task for the entire Ukrainian society. The country's civilizational future and the overcoming of the threats of Russia's hybrid war against the modern Ukrainian state depend on the success, speed and effectiveness of this task.

Keywords: Ukraine, postcolonialism, transition, conflicts, conflictisation, factor, historical challenges.

Постановка проблеми. У історії будь-якої України, що переходить до принципово нового типу соціального устрою та ще й цивілізаційної приналежності [Див., напр.: 9], внутрішні суперечності буття, які є умовою та рушієм змін, часто набувають найвищого рівня напруги, перетворюючись на конфлікти. Коли відбувається радикальна зміна існуючого порядку, наприклад, перехід країни від стану колонії до незалежності, конфлікт нового зі старим зачіпає фактично усі сфери людського буття – від соціальної до побутової, не кажучи вже про політичну, де відбуваються найгостріші та найнебезпечніші для життя та існування певної спільноти конфлікти [10]. «Завдяки» одночасному розвитку низки конфліктів відбувається наростання рівня конфліктності у соціумі, що описується як процес конфліктизації усіх сфер життя соціуму. Цей процес з одного боку стимулює активні та множинні зміни у житті спільноти, яка опиняється перед серйозними історичними викликами, а з іншого, процес конфліктизації загрожує життю та благополуччю людей – членів цієї спільноти.

Саме такий період переживає сучасна Україна, яка все ще не пройшла перехідний період від совєтської доби до реальної незалежності та усталеного розвитку, отже, й не до кінця подолала суперечності постколоніального періоду свого існування [4].

Постколоніальна проблематика в сучасному українському гуманітарному дискурсі є однією із найважливіших за визначенням. Адже від наукового усвідомлення та створення науково обґрунтованих та виважених моделей конструктивного розвитку спільноти на шляху від колонії до повноцінної самостійної цивілізованої спільноти залежить успішність подолання перехідного (постколоніального) періоду в історії теперішньої України [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, конфліктологія як науковий напрямок у соціогуманітаристиці, представлена низкою визначних імен від теоретиків марксизму до психоаналітиків. Серед них: М. Вебер, Г. Зіммель, які є класиками-засновниками конфліктології, а також Е. Бьорн, Н. Вокер, Р. Дарендорф,

Л. Козер, К. Маркс, Є. Мейо, В. Ленін, Т. Парсонс, З. Фрейд, К.-Г. Юнг, та багато інших. І сьогодні у світі конфліктологічна проблематика відноситься до найактуальнішої наукової тематики [2]. На території колишнього Советського Союзу конфліктологічна проблематика набула особливої актуальності у перші роки розпаду СРСР [Див., напр.: 6].

«Нині нараховується близько тисячі публікацій з проблеми конфліктів. У роботах вітчизняних учених А.М. Бандурки, А.Т. Ішмуратова, Г.В. Ложкіна, М.І. Пірен та інших за останнє десятиліття було узагальнено досвід зарубіжних досліджень і зроблено аналіз соціальних конфліктів у сучасному українському соціумі», – зазначається в літературі [8].

Бібліографія дослідження питань подолання постколониального періоду в Україні, в тому числі і подолання притаманних даному стану різноманітних конфліктів, значно поступається вказаним вище джерелам. Проте, саме таким проблемам присвячені сьогодні найактуальніші наукові розвідки українських вчених. Серед авторів варто назвати: В. Горбуліна, І. Лосева, І. Пірен, О. Якубову, Г. Почепцова, С. Грабовського, І. Грабовську, Н. Авер'янову, С. Кагамлик, К. Кобченко, М. Цюрупу, Т. Цимбал, В. Скляра, М. Обушного, Т. Гардашук, О. Бойка, Т. Гундорову, О. Забужко, О. Дзьобаня, М. Рябчука, М. Михальченка, О. Мостяева, З. Самчука та інших. Автори цілком слушно акцентують увагу на тому, що актуальність інтегративних (трансдисциплінарних) досліджень, присвячених постколониальній проблематиці, зумовлюється величезним значенням, яке вони мають в житті нових незалежних держав, що сформувалися у постколониальний період на пострадянському просторі. Проблема подолання постколониального періоду в історії українства має сьогодні практичну актуальність для України, її важливість підвищується в умовах гібридної війни Росії проти України, тобто, у стані відкритого гострого військового конфлікту. Але потрібно враховувати, що особливістю сучасного періоду розвитку України є його все ще деякою мірою пострадянський, посттоталітарний, посткомуністичний, постсоціалістичний, постгеноцидний і т.п. характер, що суттєво ускладнює безконфліктне розгортання трансформаційних процесів на теренах країни.

У розрізі даної розвідки на особливу увагу заслугове низка висновків, зроблених вище вказаними авторами. Зокрема: Україна була колонією як Російської імперії, так і СРСР (а не окупованою територією чи рівноправною частиною СРСР); варто розглядати постколониальну українську ситуацію у соціоантропологічному вимірі в категоріях «українська людина»/«людина України». Під «українською людиною» мається на увазі громадянин-патріот України, суб'єкт формування політичної нації, свідомий («щирий») українець. Під «людиною України» мається на увазі громадянин «за паспортом», людина, індиферентна чи суб'єкт-негатор українського національного будівництва; необхідно враховувати конкретні труднощі і завдання становлення гендерної проєвропейської політики держави в умовах гібридної війни. Варто акцентувати увагу на феномені жіночого активізму у волонтерському русі

та участі жіноцтва країни у бойових діях, службі в ЗСУ та силових структурах загалом [1]. У ході даного дослідження не можна оминати увагою й аналіз процесу становлення постколониальних еліт та їхньої суперечливої ролі у конфліктних процесах сучасності тощо.

Також у ході постколониального дискурсу в сучасній українській соціогуманітаристиці науковцями було проаналізовано вплив мистецтва на подолання постколониального стану українського суспільства та формування патріотизму в умовах гібридної війни; здійснено аналіз феномена мистецтва як дієвого чинника консолідації українства постколониального періоду; визначено роль і місце мистецтва у процесах протидії російській пропаганді в умовах гібридної війни Росії проти України. Ряд дослідників присвятили спеціальну увагу вивченню діяльності української церковної еліти та її ролі у наростанні/зменшенні конфліктності культурно-історичного середовища існування сучасного українства. Аналіз специфіки основних викликів, які стоять перед українством постколониальної епохи, та прогнози щодо здатності на адекватну відповідь на них українства проводиться, наприклад, у низці монографічних досліджень Центру українознавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Див.: 1; 3; 10].

Низка статей сучасних зарубіжних дослідників спеціально присвячена постколониальній перспективі Східної Європи [Див., напр.: 12]. Зрозуміло, що долі України як європейському порубіжжю, присвячено чимало уваги.

Є низка статей, які пояснюють суть україно-російського конфлікту для західного громадянина. Адже для розуміння всієї глибини події потрібно знати передісторію взаємин між Україною та Росією протягом попередніх віків [Див., наприклад: 13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, аналізові постколониального періоду в Україні як особливому конфліктогенному факторові не було присвячено жодної спеціальної розвідки. Отже, **метою даної статті** є спроба проаналізувати «український постколониалізм» як масштабний конфліктуючий буття всередині країни фактор.

Виклад основного матеріалу. У теперішньому українському варіанті (постколониальний період історичного існування країни) фактично всі процеси несуть на собі суттєві відбитки перехідного постсоветського посттоталітарного і навіть потгеноцидного стану розвитку із його ще до 2014 р. різновекторно спрямованою політикою (як внутрішньою, так і зовнішньою), «змішаною» економікою (від рудиментів командної системи СРСР до компрадаторського капіталу), олігархічно-клановою системою державного управління, різноспрямованою ідентичністю населення тощо [3; 4]. Тому і тематика дослідження процесів постколониальної епохи є на сьогодні однією з найактуальніших як теоретичних, так і практичних проблем українського суспільного буття. Досить швидко після оголошення української незалежності у 1991 р. стало зрозумілим, що Україні не вдалося успішно подолати старий порядок та створити сучасну цивілізовану ефективну

державу. Уже сам факт кардинальної розбіжності між омріяним багатим та справедливим суспільством європейського рівня економічного, політичного та соціального розвитку, що мало одразу ви-никнути після падіння СРСР, та реальністю, в якій опинилась постсоветська Україна, породив серйозний світоглядний конфлікт у свідомості значної кількості жителів країни [5].

Зрештою, найголовнішою умовою подальшого існування України як європейської цивілізованої держави, успішного та ефективного члена співдружності європейських держав є подолання теперішнього постколоніального (перехідного) стану існування, а наукові пошуки та рекомендації у цьому напрямку можуть бути використані в практиці національного та державного будівництва і здатні впливати на формування свідомості та ідеологічних засад розвитку країни, а також формувати її майбутнє. Базуючись на тому, що успішне подолання постколоніального періоду в історичному поступі спільноти є показником її життєздатності та ефективності, ряд українських дослідників проводять аналіз особливостей, механізмів та чинників консолідації українства саме вказаного історичного часу [Див.: 5]. Автори дослідження «Політика (до) формування модерної української ідентичності» вказують, що увесь постколоніальний період в історії сучасної України відзначається неефективним вирішенням саме проблем перехідного епохи, що і породжують конфлікти в соціумі. Ці конфлікти вже за часів новітньої української державності вилились у три революції, найкритичніший характер з яких набула Революція Гідності 2013-2014 рр. Серед основних конфліктизуючих життя українців факторів або ж викликів-загроз для витворення успішного проекту «держава Україна» називаються наступні: 1. «...незавершеність формування української модерної нації»; 2. «...об'єктивна спадщина колоніального/неоколоніального часу»; 3. зовнішнє цілеспрямоване розмивання та деструкція української ідентичності; 4. «розмивання із середини української ідентичності»; 5. «неефективність будь-яких реформ проєвропейського спрямування»; 6. відсутність політики держави щодо «...надання можливості всім охочим вивчити українську та ввійти в український культурний світ»; 7. слабка інформаційна деколонізація; 8. «проблема фальшивої історичної пам'яті»; 9. «Україна гостро потребує розв'язання проблем внутрішньої інтеграції – в плані не тільки інформаційному та ментальному, а й інфраструктурному»; 10. недоформування «повноцінного українського внутрішнього ринку» [5, с. 8–21]. До вказаних проблем додалися виклики, пов'язані із війною Росії проти України, насамперед, з окупацією РФ українських територій та внутрішніми переселенцями.

Отже, зміна базових ідентичностей громадян України, переорієнтація масової свідомості на Європу принципово змінює сутність трансформаційних процесів, які відбуваються в українському соціумі доби новітньої незалежності, створюючи реальні підстави для доформування української нації в сучасну європейську модерну націю, але, з іншого боку цей процес стимулює загострення світоглядних та навіть ментальних

розбіжностей всередині однієї спільноти. Як зазначає Г. Почепцов, сучасний світ завойовують нові ідейні смисли, а не силові захоплення. Але постсоветський простір не здатен на породження нових глобально значимих смислів. «Структурно й інституціонально пострадянський простір не готовий до смислових війн. Програвши «Холодну війну», ми втратили здатність не лише атакувати, але й захищатися. А перемаже у глобальній конкуренції той, хто зможе дати світові нові смисли. Християнство перемагло як раз тому, що несло нові смисли...» [11, с. 69].

Очевидно, що будь-який суспільний процес може бути ефективним тільки за умови здатності спільноти до внутрішньої консолідації як однієї з головних умов подолання внутрішніх та зовнішніх конфліктів. У цьому розрізі і поступ українства у напрямку спільного європейського цивілізаційного простору не є винятком. Науковці цілком обґрунтовано звертають спеціальну увагу саме на здатність українства до налагодження конструктивного суспільного діалогу та на вивчення історичних передумов цього процесу. Що, безумовно, вдалося сформувати українству за перехідний період – це достатньо ефективно як для постсоветського простору громадянське суспільство. Як зазначає дослідник О.П. Дзьобань у статті «Механізм соціальних трансформацій: до проблеми філософського розуміння», «політичний катаклізм може дати старт процесу швидких соціальних перетворень у тому випадку, якщо він руйнує інституційну й нормативну базу колишньої соціальної системи. Політична трансформація може також і завершувати процес трансформації соціальної, оскільки період стабілізації соціальних взаємодій, як правило, вимагає зовсім іншого типу політичного лідерства, ніж епоха потрясінь...» [7, с. 49].

Висновки і пропозиції. Прощання з перехідним станом у вигляді постсоветської, посттоталітарної, постколоніальної країни для українства виявилось досить складним. Глибокі суперечності постколоніального періоду, які, набуваючи нерозв'язного протиріччя, переростають у конфлікти у найрізноманітніших сферах буття українців, що дозволяє зробити висновки щодо внутрішньої конфліктогенності цього перехідного періоду. А це, у свою чергу, не дозволяє спільноті уникнути революційних ситуацій та революцій як способу вирішення гострих конфліктів. У випадку деколонізації України відкритим залишається питання, чи можна було перейти до пост-постколоніального розвитку, уникнувши агресії з боку неоімперії Кремля.

Враховуючи вище означені реалії, варто наголосити на необхідності поглибленого наукового аналізу постколоніальної доби в Україні (сьогодні ці дослідження знаходяться все ще на початковій стадії за винятком літературознавчих студій) та на його основі створення конкретних пропозицій, механізмів та виявлення шляхів якнайшвидшого та найбезконфліктнішого способу подолання існуючих внутрішніх суперечностей перехідного періоду. Від успішності та ефективності виконання вказаного завдання буде залежати цивілізаційне майбутнє теперішньої України.

Список літератури:

1. Власова Т., Грабовська І., Галицька Ю. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст : Монографія. Київ : Міленіум, 2018. 132 с.
2. Вокер Н. Чому виникають конфлікти? Причини. Етапи. Розв'язання. Наслідки. Харків : Vivat, 2018. 80 с.
3. Грабовська І., Смець Т., Мостяєв О. Трансформації українського соціуму : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. 511 с.
4. Грабовська І. Актуальність дослідження консолідації українства в постколоніальну добу. *Українознавчий альманах*. 2016. Вип. 19. С. 9–13.
5. Грабовський С., Лосев І., Пономарьов В. Політика (до)формування модерної української ідентичності. Ніжин, 2018. 32 с.
6. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы. Москва : РОССПЭН, 2002. 288 с.
7. Дзьобань О.П. Механізм соціальних трансформацій: до проблеми філософського розуміння. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 1(38). С. 47–52.
8. Конфліктологія як самостійна наука. URL: http://pidruchniki.com/14170120/psihologiya/konfliktologiya_samostiyna_nauka#664
9. Мостяєв О. Цивілізації, Європа, українство: історико-типологічний підхід. Київ : Міленіум, 2018. 324 с.
10. Сучасне українство: цивілізаційні виклики та відповіді : Монографія. Вид. 2-ге, доп. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. 415 с.
11. Почепцов Г. Смыслові війни в глобальному контексті XXI сторіччя. *Pro Futuro*. 2013. № 1. С. 68–72.
12. Korek Janusz. Central and Eastern Europe from a Postcolonial Perspective, In: From Sovietology to Postcoloniality. Poland and Ukraine from a Postcolonial Perspective / Janusz Korek (Ed.). Huddinge: Södertöns Högskola 2007. P. 5–22, hier P. 7–8.
13. Yekelchuk Serhy. The Conflict in Ukraine: What Everyone Needs to Know. Oxford; New York : Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-023727-1

References:

1. Vlasova T., Grabovska I., Galyczka Yu. (2018). *Aktualnyj gender: mizhnarod-nyj ta ukrajinskyj kontekst : Monografiya* [Actual gender: international and Ukrainian context. Monograph]. Kyiv : Milenium. (in Ukr.)
2. Voker N. (2018). *Chomu vynykayut konfliktky? Prychyny. Etapy. Rozv'yazannya. Naslidky* [Why are there conflicts? Reasons. Stages. Consequences]. Xarkiv : Vivat. (in Ukr.)
3. Grabovska I., Yemecz T., Mostyayev O. (2013). *Transformaciyi ukrajynskogo sociumu : monografiya* [Transformation of Ukrainian society : monograph]. Kyiv : VPCz «Kyyivskiy universytet». (in Ukr.)
4. Grabovska I. (2016). Aktualnist doslidzhennya konsolidaciyi ukrajynstva v po-stkolonialnu dobu [The urgency of the study of the consolidation of Ukrainianity in the post-colonial era]. *Ukrayinoznavchyy almanax*, vol. 19, pp. 9–13.
5. Grabovskiy S., Losyev I., Ponomarov V. (2018). *Polityka (do)formuvannya mo-dernoyi ukrajynskoyi identychnosti* [Policy (to) the formation of a modern Ukrainian identity]. Nizhyn. (in Ukr.)
6. Darendorf R. (2002). *Sovremennyj social'nyj konflikt. Ocherk politiki svobody* [Modern social conflict. Essay on Freedom Policy]. Moskva : ROSSPJeN. (in Rus.)
7. Dzoban O.P. Mexanizm socialnyx transformacij: do problemy filosofskogo rozuminnya [Mechanism of social transformations: to the problem of philosophical understanding]. *Strategichni priorytety*, 2016, no 1(38), pp. 47–52.
8. Konfliktologiya yak samostiyna nauka [Conflictology as an independent science]. URL: http://pidruchniki.com/14170120/psihologiya/konfliktologiya_samostiyna_nauka#664
9. Mostyayev O. (2018). *Cyvilizaciyi, Yevropa, ukrajynstvo: istoryko-typologichnyj pidxid* [Civilization, Europe, Ukrainians: Historical and Typological Approach]. K. : Milenium. (in Ukr.)
10. VPCz “Kyyivskiy universytet” (2017). *Suchasne ukrajynstvo: cyvilizacijni vyklyky ta vidpovidi : Monografiya* [Suchasne ukrajynstvo: cyvilizacijni vyklyky ta vidpovidi : Monografiya.]. Vyd. 2-ge, dop. Kyiv : VPCz “Kyyivskiy universytet”. (in Ukr.)
11. Pohepczov G. (2013). Smyslovi vijny v globalnomu konteksti XXI storichchya [Semantic War in the Global Context of the 21st Century]. *Pro Futuro*, no 1, pp. 68–72.
12. Korek Janusz. Central and Eastern Europe from a Postcolonial Perspective, In: From Sovietology to Postcoloniality. Poland and Ukraine from a Postcolonial Perspective / Janusz Korek (Ed.). Huddinge : Södertöns Högskola 2007. P. 5–22, hier P. 7–8.
13. Yekelchuk Serhy. The Conflict in Ukraine: What Everyone Needs to Know. Oxford; New York : Oxford University Press, 2015. ISBN 978-0-19-023727-1